

előnyt a más nyelvekkel szemben, hanem a szlovák anyanyelvű beszélők is a más anyanyelvű (kisebbségi) beszélőkkel szemben.

5. Az államnyelvtörvény módosítása kapcsán egyes magyarországi politikusoktól elhangzott az a követelés, hogy vonják vissza a törvényt módosítást (esetleg az egész törvényt). Amint fentebb már volt róla szó, a törvény szervesen kapcsolódik az Alkotmányban is megfogalmazott nemzetállami (államnemzeti) koncepcióhoz, ezért a kisebbségvédelmi keretegyezménynek, illetve *A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartájának* végrehajtásával kapcsolatos nemzetközi szakértői bírálatokat is rendre visszautasította Szlovákia (bővebben: Szabómihály, 2007). Az államnyelvtörvény történetét áttekintve megállapíthatjuk, hogy a törvény filozófiája változatlan maradt: bár egyes kommunikációs színterek nyelvhasználatát szabályozza, ennek során nem a nyelv kommunikatív, hanem a szimbolikus, nemzeti reprezentatív funkciója meghatározó, a jogalkotó a kommunikációs

helyzettől és a kommunikációs partnerektől függetlenül egyetlen kódot – a szlovák nyelvet, azon belül is a standard nyelvváltozatot – emel ki mint kötelezően használandót.

Látszik azonban, hogy az évek során jelentősen átalakultak az alkalmazott érvek, és az illetékesek számára fontos – legalábbis deklarációk szintjén – az európai uniós tagállamokban alkalmazott megoldásokhoz való igazodás. Tudjuk azonban, hogy az uniónak nincs egységes nyelvpolitikája sem az autochton, sem pedig a bevándorolt kisebbségek nyelvvel kapcsolatban, az egyes tagállamok gyakorlata egészen eltérő lehet. Fontos volna hát, ha kialakulna egy olyan egységes európai uniós kisebbségi nyelvpolitika, amely nem a nemzetállamok céljait, hanem a többségi és a kisebbségi nyelvet (nyelveket) beszélők egyeztetett kommunikációs igényeit tartaná szem előtt.

Kulcsszavak: *Szlovákia, államnyelvtörvény módosítása, a nyelv kommunikatív és szimbolikus funkciója*

IRODALOM

- Kusý, Miroslav (1998): *Stav ľudských a menšinových práv na Slovensku. Čo s našimi Maďarmi*. Kalligram, Bratislava, 184–211.
- Szabómihály Gizella (2002): A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai és a kisebbségi nyelvhasználat színterei, különös tekintettel a magyar közösségre. In: Lanstyák István – Szabómihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Kalligram, Pozsony, 19–40.

- Szabómihály Gizella (2007): A szlovákiai kisebbségi nyelvi jogok és nyelvpolitika a releváns nemzetközi dokumentumok tükrében. In: Bodó Barna (szerk.): *Nyelvi jogok és nyelvpolitika*. Szórvány Alapítvány, Temesvár, 45–68.
- Szépe György (2003): Bevezető gondolatok a kelet-közép-európai nyelvi jogok vizsgálata elé. In: Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai, Budapest, 7–12.

A SZLOVÁK ÉS A MAGYAR NYELV STÁTUSA A DÉL-SZLOVÁKIAI KÉTNYELVŰSÉG GYAKORLATÁBAN

Szarka László

CSc, tudományos főmunkatárs, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet;
dékán, Selye János Egyetem, Révkomárom
laszloszarka@gmail.com

1. Dél-Szlovákia, az összetett régió

A szlovákiai magyar nemzeti kisebbségi közösség a Magyarország és Szlovákia közt húzódó közel 700 kilométer hosszú államhatár és a 20. század folyamán folyamatosan változó magyar–szlovák nyelvhatár között valódi határmenti kisebbségként jött létre 1918–1920 között, és létezik immár ötödik-hatodik generációjában. Szülőföldje a sokszor és sokféleképpen meghatározott „Felvidék”. A kifejezés legújabbkori szlovákiai magyar belső értelmezése éppen ezt az állam- és nyelvhatárok közötti, etnikailag egyre vegyesebb és összetettebb, kétnyelvű sávot jelöli.

A szlovákiai regionális kutatások a mesterséges – politikai szempontokat előtérbe helyező – 1996. évi közigazgatási felosztás helyett Szlovákia tizenhat természetes régióját tekintik kiindulópontnak. Közülük az alábbi hat természeti-történeti tájegység alkotja a „déli régiót”: 1. Dunamellék–Alsó-Vágmellék, 2. Alsó-Nyitra, 3. Bars, 4. Nógrád-Gömör-

Kishont, Kassa-Abaúj, 6. Zemplén.¹ A szlovákiai magyar népesség belső tájtörténeti tagolódása szerint Liszka József néprajzi szempontok alapján három nagy régióra (Kisalföld, Palócföld és a mai kelet-szlovákiai magyarlaktar rész), illetve hét nagyobb tájegységre osztotta a felvidéki magyarok által lakott területeket. Ezek a Csallóköz és a Mátyusföld, az önmegjelölés hiányában Liszka által „Vág és Garam köze” névvel jelölt egykori Esztergom és Bars megyei részek, a Zobor-vidék, Palócföld, Ungvidék és a Felső-Bodrogló (Liszka, 2002).

Szlovákia közigazgatási beosztása

Szlovákia a két világháború közötti első Csehszlovák Köztársaságban és a csehszlovák pártállami időszakban is hiábavalóan kereste az országrész gazdasági, politikai, etnikai érdekeinek összehangolását szolgáló, ideális közigazgatási felosztását.² A kommunizmus évtizedeiben a nyugati-, közép- és kelet-szlovákiai kerületeken belül kezelhetetlenek voltak a főváros és a vidék ellentmondásai, illetve az északi és déli elmaradott térségek gondjai.

¹ A szlovák regionális kutatások eredményeit, Pažitný Peter és munkatársai tanulmányának magyar nyelvű változatát lásd Fazekas József és Hunčík Péter összefoglaló jelentésében (2006, 295–348.)

² A szlovákiai közigazgatás alakulásáról lásd Kocsis Károly (1995) és Horváth Gyula (2005) írásait.

Megye és nagyváros	Össznépesség	Magyarok száma	Magyarok aránya %
Pozsony megye	599 015	27 434	4,58
<i>Ebből Pozsony város</i>	428 672	16 451	3,83
Nagyszombat	551 003	130 740	23,73
Nyitra	713 422	196 609	27,56
Besztercebánya	662 121	77 795	11,75
Kassa megye	766 012	85 415	11,15
<i>Ebből Kassa város</i>	236 093	8 940	3,79
Összesen	3 291 573	517 993	15,74

1. táblázat Magyarok száma és aránya a dél-szlovákiai megyékben

Az 1996. évi mečiar-i közigazgatási reformnak bevallottan az egyik legfontosabb vezérelve éppen a dél-szlovákiai magyar kisebbség által lakott terület közigazgatási felosztása volt, mégpedig annak érdekében, hogy megszűntessék a kisebbségi magyar területi autonómia lehetséges regionális területi bázisát. Így alakult ki az az abszurd közigazgatási rendszer, amelynek keretei közt a dél-szlovákiai járások átlagos területe (998 km²) közel kétszer akkora, mint a többi szlovákiai járásoké (525 km²). Így például az érsekújvári, rimaszombati vagy éppen a nagymihályi járások országos átlagnál kétszer nagyobb területét a magyar–szlovák nyelvhatártól északra fekvő szlovák, valamint az attól délre fekvő magyar kistérségek mesterseges egymáshoz olvasztása okozza.³

A nyolc megye közül a dél-szlovákiai egyes népességű területsávot magában foglaló négy megyében, a Pozsony megye részét alkotó fővárosban, illetve a kassai megyéhez tartozó Kassa városban a magyarok száma és aránya a 2001. évi népszámlálási adatok szerint az 1. táblázatban látható módon oszlott meg.

Az egész szlovák pártpolitikai arénát kezdettől fogva áthatják és egységbe rántják

a kisebbségi autonómia gondolatától való félelmek és főbiák. Ezért a dél-szlovákiai magyarság számára egyedül a lokális önkormányzati szint jelent biztos háttérrel. Mindez azért tekinthető komoly nyelvhasználati gondok forrásának, mert az 1999. évi 184. számú kisebbségi nyelvtörvény a szlovákiai „nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok” hivatalos nyelvhasználatának lehetőségét – a bíróságok és az oktatási intézmények kivételével – nem a megyék, járások, hanem minden esetben kizárólag a községek és városok szintjén kimutatható 20 %-os nemzetiségi küszöbhez köti. A városi magyar népesség átlagosnál gyorsabb fogyása eleve szűkítően hat a dél-szlovákiai magyar nyelvhasználatra. Így például a Pozsonyban és Kassán az agglomerációval együtt még mindig tízezres nagyságrendű magyarság éppúgy nem élhet nyelvi jogaiival, mint megyei szinten a csallóközi, mátyusföldi tömbmagyar vidékek. Hiába éri el a 20 százalékos küszöböt e két etnikai tömb magyarsága Nagyszombat és Nyitra megyében, amennyiben a magyar népességgel nem vagy csupán igen csekély számban rendelkező megyeközpontokban nincs lehetősége anyanyelvének használatára.

A Szlovák Köztársaság területén az ország 2001. évi népszámlálása szerint szlovák nem-

zetiségűnek 4 614 854 fő (85,8 %) mondta magát. A nem szlovák nemzetiségűek összesített száma: 764 601 fő (14,2 %) volt, közülük 520 528 fő (9,7 %) vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Szlovákia lakosai közül 2001-ben 4 512 217 fő (83,88 %) volt szlovák anyanyelvű. Ugyanakkor 867 238 fő (16,12 %) más, nem szlovák (köztük 572 929 fő, azaz 10,65 % magyar) nyelvet jelölt meg anyanyelvüként. (Dohányos et al., 2003). A nemzeti- és nyelvi önbevallás közti jelentős, a nem szlovákok esetében száz-, a magyarok esetében ötvenezret meghaladó különbségek okait részletesebben eddig nem elemezték. A meglepően nagy eltérések minden bizonnyal nagyobbrészt a nyelv- és identitásváltás szakaszába érkezett, nemzeti hovatarozásában magukat már szlováknak, anyanyelvükben viszont még mindig inkább magyarnak vallók növekvő számával magyarázhatóak. A jelenleg bizonyára összefügg a magyar, romani és szlovák nyelvet egyaránt használó dél-szlovákiai roma népesség nyelvhasználati szokásainak változásával is. A 2011. évi előrejelzések mindenestre további félszáz ezer körüli veszteséget prognosztizálnak (Gyurgyík, 2009).

1.2. Közigazgatás és kisebbségpolitika

Azt követően, hogy a harmadik Mečiar-kormány által benyújtott, és a Szlovák Nemzeti Tanácsban elfogadott 1996. évi 221. számú törvény alapján Szlovákiát nyolc államigazgatási kerületre és 79 járásra osztották fel, a dél-szlovákiai magyar többségű határ menti etnikailag vegyes népességű sávban 432 magyar többségű település, ugyanakkor mindössze két magyar többségű járás található. Megyei szinten a *gerrymandering* logikája szerint észak–déli irányban tudatosan felosztott magyar népességű határ menti területen egyetlen olyan megye sem jött létre, amely-

ben a magyarok aránya elérné a 40 %-ot. A Dzurinda-kormány idején 2001-ben elfogadott megyei önkormányzati törvény megerősítette a Mečiar-féle közigazgatási felosztás megyehatárait. Ezzel hosszú távon illuzórikusá tette a kisebbségi önkormányzatiság települési szinteknél magasabb érvényesíthetőségét az adott megyei közigazgatási keretek között. Az érintett közigazgatási egységekben élők véleményét meg sem hallgatva, a dél-szlovákiai magyarlakta területeken 13-ról 18-ra növelték azoknak a járásoknak a számát, amelyekhez olyan magyarlakta települések is tartoznak, ahol a magyarok aránya meghaladja a 20 %-ot.⁴

2. Nyelvi státus – nyelvi jogok

A nyelvi státusz fogalmával foglalkozó szakirodalom legfontosabb megállapításait összegezve azt látjuk, hogy az egyes nyelvek pozícióját, elfogadottságát elsősorban egy-egy nyelvközösség közjogi helyzete, demográfiai súlya, politikai helyzete, illetve kisebbségi közösségek esetében a nyelvhasználati jogok – ezek közt főként a hivatalos nyelvhasználati, valamint az anyanyelvi oktatás jogilag biztosított lehetőségei – határozzák meg. Péntek János a kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetem nyelvi helyzetét vizsgálva egyebek közt a következőket rögzítette: „Valamely nyelv státusán elsődlegesen annak jogi, adminisztratív státusát értjük, aztán a nyelvhasználat körét és színvonalát, a beszélők számbeli arányát, a nyelv iránt megnyilvánuló, ideologikusan meghatározott vagy előítéletektől táplált attitűdöt, a nyelv „belső”, szimbolikus és érzelmi indítékú megítélését. Ez a sokféle, objektív és szubjektív tényezőkből összeálló „helyzeti

³ Dél-Szlovákia regionális sajátosságaira lásd Horváth Gyula (2005).

⁴ A szlovákiai közigazgatási reformról lásd például Szarka László (2001) cikkét.

érték” oppozícióban áll más nyelvek státusával, megítélésével.”⁵

A romániai és a többi kisebbségi magyar közösség nyelvi státusa alapvetően egyezik abban, hogy a hivatalos államnyelvhez képest a kisebbségi helyzetből adódóan a magyar nyelv jogait nem a nyelvi egyenjogúság, hanem a nyelvi jogi engedmények jogfilozófiája határozza meg. A szlovákiai magyar nyelv-közösséghez tartozók többsége számára immár több generáción át ez a helyzet jelenti a normalitást: a többségnél kisebb és más színű betűkkel megjelenített feliratok, a nyelvek sorrendisége jelzi a nyelvek hierarchiáját. Különbséget legfeljebb a hivatal türelmetlenségében lehet észrevenni.

Az egyirányú, egyoldalú kétnyelvűség célja és értelme az államnyelv feltétlen elsőbbségének biztosítása. A sok tekintetben problematikus – szociolingvisztikai szempontból is nehezen értelmezhető – államnyelv kategóriájának alkalmazása a bilingvis közeg szabályozásában a kisebbségi közösséghez tartozók többletterheinek kodifikálását jelenti. Az új nyelvtörvény üzenete a szlovák többséghez tartozók felé szintén egyértelmű: bár szomszédaitok, barátaitok, élettársaitok, munkatársaitok magyarok, az állami hivatalokban a szlovák nyelv a kötelező. Bár a törvény a magyarok által lakott településeken előírja, a szlovákok közül mégsem kell senkinek sem magyarul tudnia és megszólalnia. A két közösség közötti egyenjogúságot a sokat vitatott szlovák államnyelvtörvény preambuluma a szlovák államnyelv ismeretéhez köti: „... a szlovák nyelv a szlovák nemzet egységét kifejező legfontosabb ismertetőjegy, kulturális örökségének legbecselebb értéke és a Szlovák

⁵ A kisebbségi magyar nyelvi státuskérdését több munkájában vizsgálta Péntek János. Idézet: Péntek (1997).

Köztársaság szuverenitásának kifejezője, valamint állampolgárainak olyan általános érintkezési eszköze, amely szavatolja szabadságukat, egyenlő jogukat és egyenlő méltóságukat”.⁶

2.1. *Presztízs és funkció*

A szlovákiai magyar kisebbségi nyelvvaltozat társadalmi presztízse az 1945–1948 közötti jogtalanságok óta folyamatosan nagyon alacsony. Mindez 1989 után is csak mérsékelten változott: a magyar nyelv többségi megítélésében az 1990-es évek nyelv- és iskolaharcai sem hozták meg a remélt fordulatot. A szlovákiai magyar kulturális elit viszonylag szűk körű, területileg Pozsony, Somorja, Dunaszerdahely, Komárom és Kassa magyar intézményeire támaszkodik. A szlovák elit részéről továbbra is főként a magyarországi vendégszerplések, kiállítások, színházi, zenei bemutatók hoznak olykor-olykor áttörés jellegű elismerést, visszajelzést.

A dél-szlovákiai egyéni és társadalmi kétnyelvűség feltételei közt a szlovák és a magyar nyelv státusa között elsősorban a két nyelv funkcionalitásában, a különböző nyelvi funkciók tekintetében mutatkoznak meg a különbségek. A szlovákiai magyar nyelvvaltozattól aktív felhasználói szinten teljes mértékben hiányzik a hivatali nyelvi réteg. Felmérések, részletes elemzések támasztják alá, hogy még a csallóközi, mátyusföldi erős magyar többségű városokban és falvakban is szinte kizárólag szlovák nyelven nyújtják be hivatalos beadványaikat, leveleiket a szlovákiai magyarok.⁷

⁶ A szlovák nyelvtörvény szlovákul, angolul és magyarul olvasható az MTA Kisebbségkutató Int. honlapján: www.mtaki.hu/kisebbssegpolitika/szlovakiai_nyelvtorveny_modositas_elemezsek_osszefoglalo.html

⁷ Lásd például Dunaszerdahely és Nyékvárkony esetét Menyhárt József (2002) tanulmányában.

Csak kivételesen fordul elő, hogy a magyar többségű települések önálló rendeletben szabályozzák saját nyelvi gyakorlatukat. Még ritkább, hogy annak igyekeznek is eleget tenni, például saját általános érvényű rendeleteik magyarrá fordításával. Sajnos még ezekben a kivételes esetekben is sokszor több a jószándék, mint a hozzáértés, s bizony nemritkán csak a szlovák nyelvű eredeti alapján tud eligazodni az ember.⁸

Általában a kisebbségek a maguk kisebb számbeli erejükénél fogva nem lehetnek minden esetben képesek a nyelv valamennyi funkciójának fenntartására. Amennyiben azonban az állam a hivatalok, az oktatás vagy a katonaság, rendőrség, esetleg más civil szakmák nyelvhasználatában kifejezetten csak a többségi nyelvet részesíti előnyben, az előbbutóbb érezteti kedvezőtlen hatását a kisebbségi nyelvek funkcionalitásának beszűkülésében. „A problémák abból fakadnak – fejtette ki például É. Kiss Katalin a magyar nyelv helyzetét összefoglaló munkájában –, hogy a határon túli magyar közösségek magyar nyelvhasználati lehetőségei korlátozottak. E közösségekben a magyar nyelv nem töltheti be valamennyi funkcióját, és a hiányzó funkcióknak megfelelő rétegei, változatai e közösségek tagjainak nyelvhasználatában nem fejlődnek ki. [...] Hiányzik a közigazgatás, a jog, a közgazdaság szókincse. Fennáll a veszély, hogy amikor a törvényi lehetőségek majd tágabbra nyitják az anyanyelvhasználat körét, a magyarság megfelelő nyelvvaltozatok nem

⁸ Az egyik pozitív kivétel Rimaszombat város önkormányzata. 2000-ben az MKP képviselőtestületi frakciójának kezdeményezésére 2000/51. számmal általános érvényű rendeletet fogadott el a magyar nemzeti kisebbség nyelvhasználatáról. A város honlapján rendszeresen megjelennek a rendeletek magyarul is, nyelvi színvonaluk azonban sok kívánnivalót hagy maga után.

ismerete miatt nem fog tudni élni a lehetőségekkel.” (É. Kiss, 2004, 124.)

Az efféle aggodalom jogosságát jelzi az a tény, hogy a magyar névhasználatot lehetővé tevő törvény ellenére igen kevesen változtatják vissza eredeti magyar alakjára család- és keresztnévüket. A legfiatalabb évfolyamokban pedig érezhetően megjelent az a nyelvi magatartás is, amely a magyarországitól megkülönböztető szlovák névalakot – éppen a különbözőség igényével – tudatosan vallja sajátjának. Ez a helyzet persze azt a lehetőséget is felveti, hogy valójában a kétnyelvűség velejárója a személynév kétféle – hivatalos és anyanyelvi – alakját párhuzamosan kellene engedélyezni.

2.2. *A dél-szlovákiai nyelvhasználat írott és íratlan szabályszerűségei*

Jóllehet a szlovákiai nyelvi jogokat az 1999. évi kisebbségi és a 2009. évi államnyelvtörvény átfogó módon kívánta szabályozni, a mindennapi nyelvhasználatnak csak igen csekély részét tudták kodifikációs hatályuk alá vonni. Ugyanakkor fontos területek szabályozatlannak maradtak, például a polgári szertartások – temetések, házasságkötések – nyelvről elavult, ellentmondásos minisztériumi körlevelek, leiratok rendelkeznek. Szerencsére senkinek sem jutott még eszébe, hogy szabályozza a nyilvános szórakozóhelyek vagy éppen a különböző egyesületek, társulatok, baráti közösségek nyelvhasználatát. A nyelvhasználat mint emberi alapjog egyébként is aligha lehet jól működő demokráciában szűkítő értelmezésű kodifikációs eljárások tárgya.

Mint fentebb már jeleztük, az 1999. évi kisebbségi nyelvtörvény a legalább húsz százalékos kisebbségi részarányal rendelkező településeken biztosította ugyan a hivatalos nyelvhasználatot a kisebbségi nyelveken be-

szélők számára, a települési jogköröket nem terjesztette ki azoknak a járásoknak és megyéknek az egészére, de még csak székhelyére sem, amelyek területén valamely kisebbség eléri a minősített kisebbségi státust. Már a kisebbségi nyelvtörvény elemzői is megállapították, hogy a jogalkotók alapvetően minden lehetséges kérdésben szűkítően, restriktív módon rögzítették a kisebbségi nyelvhasználati jogokat. „Ha a gyakorlatból indulunk ki, egyértelmű, hogy a törvény kevesebb jogot garantál, mint amennyi a mindennapi életben eddig – mintegy illegálisan – érvényesült. Ha a jogi szabályozás a kiindulópontunk, az eredmény attól függ, melyik korszak helyzetéhez viszonyítunk. Az első Csehszlovák Köztársaság idején érvényesülő nyelvi jogokhoz képest egyértelmű a visszalépés” – írta Lanstyák István.⁹

Napjainkban, a legújabb szlovákiai nyelvtörvény elfogadása után ismét hasonló a helyzet. Az összetett és folyamatosan változó dél-szlovákiai kétnyelvűségi viszonyokat aligha lehet bármilyen törvénnyel átfogó módon, minden területen szabályozni. Tény, hogy az 1999. évi kisebbségi nyelvhasználati törvény eleve szűkítő értelmezésű volt. Mint ahogy az is tény, hogy a kisebbségi nyelvtörvényre történő sűrű utalások ellenére a 2009. évi szlovákiai államnyelvtörvény több ponton is hangsúlyozza a szlovák nyelv feltétlen primátusát és védelmét. A törvény betartását pedig az állami és önkormányzati intézmények hivatalos kötelezettségeként jelölik meg. Mindez jól jelzi, hogy a törvényhozó a két nyelv státuskülönbségének további növelésére törekedett.

⁹ A szlovákiai magyar nyelvről önálló könyvet is publikáló Lanstyák István véleménye jól jelzi: a nyelvtörvények valójában kontraproduktívak (Lanstyák, 1999).

2.3. A dél-szlovákiai kétnyelvűség sajátosságai

Többé-kevésbé hasonló vagy azonos státusú nyelvek esetében a kétnyelvűség általában a tartós, kiegyensúlyozott és additív (hozzáadó) típusú kétnyelvűség kialakulásának, fennmaradásának kedvez. Ezzel szemben a nyelvek jelentős státuskülönbsége eleve a nyelvi asszimilációs folyamatok felgyorsulásának, elmélyülésének, a szubtraktív (felcserélő) kétnyelvűség, illetve nyelvváltás és nyelvcseré irányba mutató nyelvféjlődésnek kedvez. Ráadásul a státuskülönbségek a nyelvi előítéletesség fennmaradásához, átöröklődéséhez, esetenként felerősödéséhez vezethetnek.

A státusbeli egyenlőtlenségek nem a nyelvek belső értékbeli eltéréseiből fakadnak. A számbeli, politikai, jogi, gazdasági, intézményi dominanciaviszonyok által meghatározott nyelvi státuskülönbségek tehát így válhatnak a minden méltányolható szempontból egyenlő értékű anyanyelvek közötti különbségtétel, diszkrimináció forrásaivá. Ez különösen érvényes a nyelvi kisebbségek helyzetére. Aligha véletlen, hogy a világ veszélyeztetett nyelvei szinte kizárólag kisebbségi nyelvek.

A dél-szlovákiai szlovák és magyar nyelv státusa

A szlovák nyelv dél-szlovákiai „veszélyeztetett helyzete” és a helyzet megváltoztatásának szándéka minden szlovákiai nyelvi jogi kezdeményezés és szabályozás kiindulópontja. A szlovák Kulturális Minisztérium által készített nyelvpolitikai koncepcióban éppúgy nagy súlyt helyeztek a többségi nemzet lokális kisebbségben élő tagjainak nyelvi jogaira, mint a 2009. évi államnyelvtörvényben.¹⁰ Ezzel

¹⁰ <http://www.mksr.sk/umenie/ttny-jazyk/koncepcie-starostlivosti-o-statny-jazyk?op=makePrintable>;

együtt a szlovák–magyar kétnyelvűség formális és informális beszédhelyzeteiben az egyoldalú, egyirányú kétnyelvűség kommunikációs csőd- és konfliktushelyzetek sorát teremti. Ezek tovább növelik a nyelvi előítéletességet, rontják a két nyelv kölcsönös tisztelőtételét, megtanulásának esélyét, illetve motivációját. Az egyirányú, egyoldalú, csak a kisebbségek részére kötelező kétnyelvűség folyamatosan károkat okoz a több más tekintetben jól működő dél-szlovákiai szlovák–magyar együttélésben. A másik oldalon viszont a kisebbségi magyar nyelvváltozat pozíciója a kisebbségi nyelvtörvények, a hely- és személynévtörvényeknek köszönhetően jóval erősebb, mint az 1990-es évek elején. Jól látja Szabómihály Gizella: „A múlt század 90-es éveiben megváltozott egyes kisebbségi nyelvek státusa – így

¹¹ Szabómihály Gizella írása a Vörös Ferenc (2006) által szerkesztett kötetben: http://www.foruminst.sk/publ/egyeb/regdialekt/regdialekt_szabomihaly_gizella.pdf

IRODALOM

- Dohányos Róbert – Lelkes G. – Tóth K. (szerk.) (2003): *Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában 2003*. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Somorja–Dunaszerdahely
- É. Kiss Katalin (2004): *Anyanyelvünk állapotáról*. Osiris, Budapest
- Fazekas József – Hunčík Péter (szerk.) (2006): *Magyarok Szlovákiában. Összefoglaló jelentés (1989–2004)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Somorja–Dunaszerdahely. 295–348.
- Gyurgyík László (2009): Népszámlálás 2011 – Quo vadis, szlovákiai magyarok? Új Szó. április 25. <http://ujso.com/napilap/szalon/2009/04/25/nepszamlalas-2011-quo-vadis-szlovakiai-magyarok>
- Horváth Gyula (szerk.) (2004): *Dél-Szlovákia*. Dialóg Campus–MTA Regionális Kutatások Központja, Budapest–Pécs
- Kocsis Károly (1995): Közigazgatási változások Szlovákiában. Regio. 6, 4, 29–59.

a magyaré is – Szlovákiában: hivatalos nyelvé nem váltak ugyan, de a hivatalos kapcsolatokban és egyes nyelvhasználati színtereken való használatukat jogszabályok rögzítik.”¹¹

A schengeni határok közti szabad kapcsolattartás, az internet globális egyidejűsége érezhetően lassította a magyarországi, illetve a kisebbségi magyar nyelvváltozatok szétfejlődését. Ezeknek a magyar nyelvváltozatoknak a státuskülönbségét a jog eszközeivel aligha lehet mesterségesen és tartósan fenntartani. A kisebbségi magyar nyelvváltozatokat is magába foglaló magyar nyelvtervezés előtt hatalmas feladatok állnak, amelyeket csakis a két állam közös támogatásával kellene megoldani. Ehhez azonban mielőbb szakítani kellene a zsákutcás államnemzeti, államnyelvi alapokon álló nyelvtervezési gyakorlattal.

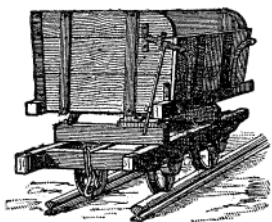
Kulcsszavak: *szlovák–magyar kapcsolatok, nyelvtörvény, nemzeti kisebbségek, kisebbségpolitika, nyelvi jogok*

- Lanstyák István (1999): Az 1999. évi kisebbségi nyelvtörvény. Fórum Társadalomtud. Szemle. 1, 2, <http://epa.oszk.hu/00000/00033/00002/lansyak.htm>
- Liszka József (2002): *A szlovákiai magyarok néprajza*. Osiris, Budapest
- Menyhárt József (2002): Nyelvünk és törvénye. Dunaszerdahely és Nyékvárkony hivatalos ügyintézésének nyelve az 1999. évi kisebbségi nyelvtörvény életbelépése óta. Kisebbségkutatás. 2
- Opalski, Magda (ed.) (1998): *Managing Diversity in Plural Societies. Minorities, Migration and Nation-Building in Post-Communist Europe*. Forum Eastern Europe, Ottawa.
- Péntek János (1997): A magyar nyelv státusa a kolozsvári egyetemen, Korunk. április, <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00088/1997honap4cikkt274.htm>
- Szarka László: (2001): Közigazgatási reform és kisebbségi kérdés. A szlovákiai közigazgatási reform és a Magyar Koalíció Pártjának elképzelései. Kisebbségkutatás. 2, www.mtaki.hu/docs/szarka_laszlo_koz

igazgatasi_reform_es_kisebbségi_kerdes_kisebbség-
kutatás_2001_02.htm

Vörös Ferenc (szerk.) (2005): Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat. A 2005. október 20–21-i somorjai konferencia előadásai. Magyar Nyelvtudo-

mányi Társaság–Konstantin Egyetem Középeurópai Tanulmányok Kara–Fórum Kisebbségkutatató Intézet–Lilium Aurum, Budapest–Nyitra–Somorja Zárkladné údaje: 2001– Národnostné zloženie obyvatelstva, Bratislava, Štatistický úrad SR.

A NYELVHASZNÁLAT JOGI SZABÁLYOZHATÓSÁGA

Szalayné Sándor Erzsébet

PhD, egyetemi docens,

Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi- és Európai Tanszék
zsoka@ajk.pte.hu

A nyelvhasználat jogi szabályozásának kezdeti lépései

A nyelvhasználat jogi szabályozása az újkor találmánya. Az ókorban a nyelvhasználatot a körülmények által kialakított szokás, majd ennek nyomán esetleg a szokásjog határozta meg. Az 1545-ös trienti zsinat rögzítette először jogi kötőerővel egy adott nyelv elsőbbségét a többi, abban a korszakban ismert és használt nyelvvel szemben: így például a *Bibliát* csak latin nyelven volt szabad olvasni – és azt is csak az egyház avatott képviselőinek, laikusoknak nem.

Később, főként az újkor kezdetén – nem utolsósorban a könyvnyomtatásnak köszönhetően – a jog egyre több élethelyzet meghatározó és szabályozó eszközévé vált. Ez a jelenség magával hozta a nyelvhasználat jogi értelemben vett felértékelődését és szabályozásának igényét is. A reformkorban a nyelvhasználat pedig korábbi egypólusú és egyoldalú funkciójából kilépve a két- és többszereplős kommunikáció eszközévé vált. Évszázadokon keresztül ugyanis nem az egyoldalú parancs megértése volt a cél, hanem a követése – akár egyházi/vallási, akár császári parancsról volt is szó. Ezzel szemben a reformkor jelentős eredményének tekinthető, hogy a polgár

érteni akarta a hozzá intézett hatalmi szótartalmát, ha azok végrehajtását várták tőle.

Történelmi időtávokban előre lépve evidens tehát, hogy egy adott közös nyelv aktív és passzív ismerete a modern államszervezet számára konstitutív tényezőnek bizonyult – a nyelv a hatalomgyakorlás egyik eszközévé vált. Egyes szerzők szerint éppen a híres-hírhedt francia bíboros, Richelieu volt az első politikus, aki tudatos nyelvpolitikát folytatott, s az általa alkalmazott képlet igen egyszerűen alakult: állam/nemzet = egységes nemzeti nyelv (*nacionalizmus*). A modernkori birodalomépítés idején pedig a képlet még tovább változott: egy nemzet, illetve állam hatalma és jelentősége aszerint volt mérhető, hogy milyen távoli földrajzi térségekben használták a nyelvét, gondoljunk csak az angol és a francia birodalom anyaállamtól távoli részeiben bevezetett angol, illetve francia nyelvhasználatra az állam és igazgatási szervezeteinek működése során.

A jogi szabályozást meghatározó tényezők

Egy adott nyelv elsőbbségének, kötelező használatának tudatos előtérbe helyezése pedig értelemszerűen magával hozta más nyelvek háttérbe szorítását, esetleg használatuk megtiltását. A múltban és a jelenben is minden